

O Adenauerovi, ale také o Německu

Miloslav Novák: Kancléř Adenauer. Nakladatelství IRMA, Praha 1995, 182 stran, ISBN 80-901353-3-1.

Nedávno vydaná kniha Miloslava Nováka má zcela prostý titul Kancléř Adenauer, ale nepochybně přináší víc, než její název naznačuje. Dotýká se příliš čerstvé a u nás málo zpracované problematiky, aby mohla zůstat jen pouhým životopisem jedné mimořádně významné osobnosti v našem nejbližším sousedství.

Není vůbec snadné psát biografii politické osobnosti, neboť soustředění na osobní, často velmi čtivé aspekty může celou problematiku zúžit a naopak zaměření pozornosti na širší souvislosti může vést k zastínění úlohy této osobnosti v dějinách. Autor si byl tohoto úskalí dobře vědom. Hned na začátku této recenze je možné říci, že se mu podařilo celou práci v tomto směru dobře vyvážit.

V konkrétním případě Konrada Adenauera to bylo o to těžší, že jde o úsek evropských dějin u nás poměrně málo solidně zpracovaný a navíc o osobnost, proti níž bylo v minulosti zaměřeno velké množství kampaní, které její profil často značně zdeformovaly. Ale i s tímto úskalím se autor dokázal úspěšně vyrovnat.

Bylo nepochybně potřebné, aby se čtenář v knize dozvěděl i něco o Adenauerově životě před rokem 1945, kdy vstoupil do popředí německých a evropských dějin. Miloslav Novák věnuje tomuto období právě jen tolik prostoru, aby dostatečně o věci informoval a aby bylo možné si o Adenauerově charakteru udělat potřebnou představu.

Autor si neustále uvědomoval, že K. Adenauer je jak produktem dějin, tak i jejich spoluvůrcem, a to někdy velmi významným. Citlivě se vždy snažil poskytnout čtenáři potřebné informace o tom, jaké stanovisko Adenauer zastával, co si o věci myslel, ale zároveň našel dost prostoru i pro to, aby ukázal celkové podmínky, za nichž jednání či rozhodování probíhala. A to pak umožňuje udělat si o věci poměrně objektivní představu a na základě toho i hodnotit Adenauerovu politiku. M. Novák dokázal zůstat dostatečně „nad věcí“, a proto je jeho výklad objektivní, ale přesto poměrně zajímavý.

Kniha Kancléř Adenauer, ať už to bylo autorovým záměrem či nikoli, v mnohém nahrazuje český výklad poválečných dějin Německa, zvláště složitý vývoj „německé otázky“ a především všeho, co bylo spojeno s vytvořením Spolkové republiky Německo. Adenauer byl pochopitelně u všeho, ale přece jen bylo třeba věnovat pozornost i okolnostem, na něž neměl vliv nebo jež šly mimo něj.

Zvládnout tento dvojjediný pohled byl úkol mimořádně náročný, neboť šlo vlastně o vytvoření pozadí, na němž měl teprve vzniknout kancléřův portrét. Ale zároveň bylo pro celý výklad nesmírně málo místa. Je třeba velmi ocenit pozorně objektivní a odideologizované podání tohoto základního obrazu, opírající se o znalost rozsáhlé literatury, u nás často nedostupné. Autor se musel vyrovnat se zkráceními, která přinášela literatura minulosti, a zároveň neupadnout do druhého extrému.

Při vší stručnosti dokázal přiblížit čtenáři množství detailů, skvěle ilustrujících především kancléřovu osobnost, a přitom nepropadnout zjednodušení základního výkladu. Kniha si udržuje přehlednost v celkovém výkladu dějin německé otázky po druhé světové válce a umožňuje, aby Adenauerova osobnost plasticky vystoupila do popředí.

Autorovi se velmi dobře podařilo charakterizovat Adenauerovu úlohu v politickém životě západního Německa, jeho neustálé konflikty s dalšími osobnostmi ve vedení CDU/CSU, stejně jako jeho zarputilost v boji proti opoziční SPD. I když v souladu s činností kancléře Adenauera věnuje hlavní pozornost zahraniční politice a mezinárodním vztahům, dozvídáme se dost informací i o vnitropolitickém životě křesťanskodemokratických stran, trochu méně už o SPD a pochopitelně jen na okraji se objevují odbory a jejich vedoucí osobnosti.

Zahraniční politika západního Německa byla složitější a obtížnější než u jiných států, neboť na jedné straně narážela na okupaci jako na důsledek porážky ve druhé světové válce a na druhé straně brzy pak na rozdělení země, jehož překonání zůstávalo stále jednou z klíčových otázek, jimž musely vlády této země věnovat přednostní pozornost.

Jak se dovídáme z recenzované knihy, Adenauer brzy pochopil rozhodující úlohu Spojených států v západoevropské i německé politice, ale zároveň se nikdy nezbavil obavy z toho, že vlastní zájmy USA mohou tuto zemi vést jinam a jinými cestami, než jak by to potřebovalo a přálo si vedení SRN. USA byly především globální velmocí, a proto vždy vnímaly problémy Evropy a Německa jen jako součást světové politiky a podle toho vytvářely i svou zahraniční politiku.

Rovněž vývoj západoevropské politiky byl v Adenauerově době mimořádně složitý. Integrační trend připadal západnímu Německu jako velmi příznivý pro jeho zapojení do evropské i světové politiky, ale nebylo snadné se v něm správně orientovat. Velká Británie se jen velmi obtížně vzdávala svého velmocenského postavení a vůči SRN si vždy zachovávala jistý odstup. Francie, zvláště za de Gaullova vedení, prosazovala mnohé pozitivní kroky, ale ne vždy v souladu se zájmy a potřebami SRN. Jak měla Adenauerova politika nejen brát všechny tyto aspekty v úvahu při svém postupu, ale dokonce jim všem i vyhovět?

K nejsložitějším problémům patřil vztah k tehdejšímu SSSR. Už tradičně hrálo Rusko významnou úlohu v zahraniční politice Německa, ale nyní, kdy bylo navíc i okupační mocností, bylo vše ještě komplikovanější. Ať už šlo o německou či evropskou politiku, bylo mimořádně obtížné se dopracovat stanovisek, jež by vyhovovala oběma stranám. A to vše navíc probíhalo v prostředí bipolárního rozdělení evropského kontinentu, čímž bylo vše ještě svízelnější.

Autorovi se podařilo plasticky ukázat složitý zápas kancléře Adenauera s úskalími okupační politiky, dokázal, že Hallsteinova doktrína byla vlastně Adenauerovou doktrínou, a čtenáře zřejmě přesvědčí o tom, že Adenauer byl velký politik a obratný vyjednávač, i když ne vždy bylo a je možné souhlasit s jeho názory či postupy. M. Novák dovedl přiznat Adenauerovi jeho klady i zásluhy, ale nebál se ukázat rovněž jeho nedostatky a chyby.

Pravděpodobně poněkud větší pozornost by zasloužilo věnovat jak zavádění tržního hospodářství, tak i budování demokratické státní struktury, což obojí bylo usnadněno tím, že je prosazovaly okupační mocnosti, a to navíc v době, kdy Německo nemělo žádnou vlastní politickou reprezentaci.

V rozsahem nevelké práci musel autor věnovat přednostní pozornost kancléři, na druhém místě pak zahraniční politice západního Německa. Poněkud málo prostoru zůstalo pro charakteristiku národních zájmů jiných států (s výjimkou asi USA), neboť v podstatě ne příliš dobré vztahy s Velkou Británií by asi potřebovaly bližší vysvětlení. Podobně i vztahy Adenauera s de Gaullem jsou v některých aspektech sice objasněny dostatečně na německé, ale ne vždy na francouzské straně. Zároveň je třeba podotknout, že tyto vztahy jsou samy o sobě dostatečným a zajímavým námětem pro rozsáhlou studii.

U velice pečlivě zpracované práce ani není třeba uvádět nepatrné chybičky, snad jen upřesnit formulaci o čtyřech postupimských velmocích. Velmocí, které prováděly postupimskou politiku v okupovaném Německu, byly čtyři, ale pod dokumentem jsou podpisy jen tři z nich.

Doslov Ludka Pachmana se svým celkovým pojetím podstatně liší od vlastního textu knihy. Ta se důsledně opírá o fakta a dokumenty a ponechává na čtenáři, aby si řadu závěrů dělal sám. Naproti tomu doslov je napsán tak, že jméno kancléře je jen „odrazovým můstkem“ pro prezentaci vlastních názorů autora na evropskou a německou politiku. Knihu oceňuje jako „objektivní a dobře napsanou“, jež nám „dává poučení“.

Přijmeme-li však Novákův portrét Adenauera, musíme si položit otázku, zda svým postojem přispěl či zbrzdil překonání bipolárního rozdělení Evropy. A považujeme-li tento krok za pozitivní, nelze vyloučit, že Adenauer tomuto procesu příliš neprospěl. Pak je otázkou, zda byl jak velkým Němcem, tak i velkým Evropanem, jak uvádí L. Pachman.